

UO‘T:633.11.582.282.53

MOSH: TADQIQOT, TAJRIBA VA NATIJA

Idrisov Xusanjon Abdujabborovich

q. x. f. f. d (PhD), FarDU Mevachilik va sabzavotchilik kafedrası

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7236339>

Annotatsiya. Maqola mosh navlarining tuganaklari rivojlanishiga ekish muddati va me'yorining ta'siri bo'yicha tipik bo'z tuproq sharoitda o'tkazilgan tajriba natijalari bayon etilga bo'lib, gektariga 20 kg urug' sarflab, 20 iyunda ekilgan variant eng maqbul bo'lishi aniqlangan.

Kalit so'zlar: mosh, mosh navlari, don, tajriba natijalari.

МОШ: ИССЛЕДОВАНИЯ, ОПЫТ И РЕЗУЛЬТАТЫ

Аннотация. В статье приведены результаты опыта, проведенного в типичных сероземных условиях по влиянию сроков и норм посева на развитие бутонов машовых сортов. Вариант с посадкой 20 июня является наиболее оптимальным, с использованием 20 кг семян на гектар.

Ключевые слова: брага, брага, зерно, результаты опытов.

MOSH: RESEARCH, EXPERIENCE AND RESULTS

Abstract. The article describes the results of experiments conducted under typical gray soil conditions on the effect of sowing time and norm on the development of the ends of mung bean varieties.

Key words: mash, mash varieties, grain, experimental results.

KIRISH

Ma'lumki, respublikamizda bu yil boshqoli don ekinlari maydoni 1 mln 32 ming gektarni tashkil etgan holda, ushbu maydonlardan 7,8 mln tonna g'alla hosili olish rejalashtirilmoqda. Bu o'tgan yilga nisbatan 1,1 mln tonna ko'p demakdir. Bu bir jixatdan, davlatimizning don mustaqilligini ta'minlasi, ikkinchidan g'alladan bo'shagan yerlarga takroriy ekinlar ekib, mo'l-ko'l xosil yetishtirish imkoniyatini beradi. Bizning saxiy zaminimizda bir yilda bir maydondan ikki marta hosil ko'tarish uchun barcha sharoitlar mavjud. Bir vaqtning o'zida sifatli don muammolarini xal etadigan mosh o'simligi ana shunday takror ekiladigan ekinlar sirasiga kiradi.

Tajribamiz sug'oriladigan yerlardan oqilona foydalanib takroriy ekilgan mosh navlaridan yuqori hosil yetishtirishni ta'minlaydigan ekish me'yorini, muddatini aniqlashga bag'ishlangan. Ushbu ilmiy ishning maqsadi-mosh nav namunalarning sug'oriladigan tipik bo'z tuproqlar sharoitida don hosilini va sifatini oshiradigan maqbul ekish muddati va me'yorini aniqlash, takroriy ekishda mosh navlarini yetishtirish texnologiyalarini tadqiqot qilish va takomillashtirishga qaratilgan.

Markaziy Osiyo va Kavkazorti respublikalarida moshdan oziq-ovqat sanoatida keng foydalaniladilar. Moshdan tayyorlangan un makaronga qo'shilsa uning to'yimliligi yanada ortadi. Mosh dukkakli-don ekinlar guruxiga mansub bo'lib, donida ko'p miqdorda 24-28 % oqsil to'planadi. Undan oziq-ovqat sanoati bilan birga chorva xayvonlari uchun to'yimli yem-xashak xam yetishtirish mumkin. Shuningdek moshning ildizlarida tuganak bakteriya rivojlanib, erkin azotni o'zlashtirib, tuproq unumdorligini oshiradi [2].

Sugʻoriladigan maydonlarning suv taʼminoti cheklangan sharoitlarda ham moshni kuzgi bugʻdoy angʻizida yetishtirib, yuqori sifatli oksil va boshqa qimmatli oziqaga boy boʻlgan mosh doni yetishtirish mumkin. Ayni vaqtda suv tanqis boʻlgan xududlarda mosh yuqori harorat va qurgʻoqchilikka bardoshliligi sababli koʻproq kuzgi boshqoli don ekinlari angʻizida takroriy ekin sifatida yetishtirilmoqda. M.F.Fedorov dukkakli don ekinlarining ildizlarida yashovchi tuganak bakteriyalarning qanday miqdorda biologiq azot toʻplashi oʻsimlikning naviga, ekish muddati va meʼyoriga bogʻliqligini aniqlagan. A.A.Ziganshinni taʼkidlashicha, Tatariston Respublikasi sharoitida dukkakli-don ekinlari erta muddatlarda ekilganda 17,8 s/ga don hosili olingan boʻlsa, undan keyin boshqoli don ekinlari ekilganda hosildorlikni 1,2 s/ga (14,2%) oshishiga olib kelganini kuzatgan. Dukkakli-don ekinlarining ekish meʼyori oshgan sayin tuganak bakteriyalar koʻpayib boradi va agar bahorda ekilsa, tuganaklar eng koʻp boʻladi. G.K.Lgov ushbu muloxazalarni hisobga olib, Ozarbayjon sharoitida almashlab ekishni zichlashtirish yoʻli bilan nafaqat ekinlar hosildorligini oshirishga, balki dukkakli-don ekinlari taʼsirida tuproq unumdorligi pasayishining oldini olishga erishgan. Sugʻoriladigan yerlar asosiy ehtiyoj manbai boʻlganligi sababli undan samarali foydalanishning asosiy usuli yil davomida uzluksiz foydalanib, bir yilda bir necha marta hosil yetishtirish asosiy masala ekanligi olimlar tomonidan ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan. Jumladan, Q.Eshmirzaev va boshqalar angʻizda takroriy ekinlar yetishtirish yoʻli bilan haydaladigan yerlarning samaradorligini oshirish va ushbu maydonlarda mosh yetishtirish orqali moshdan 15-18 s/ga, bir yilda jami 75-85 s/ga don hosili olish mumkinligini taʼkidlaydi.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Tajriba xoʻjaligi tuprogʻi qadimdan sugʻorib kelinadigan tipik boʻz tuproqdir. Tipik boʻz tuproq tarkibida 1,0-1,3% chirindi, 0,089%-0,102 atrofida azot, 0,141-0,184% ga yaqin fosfor va 1,70-1,80% kaliy mavjud. Bu esa oʻsimlik oʻsuv davrida foydalanadigan ozuqa unsurlarining yetarli emasligidan dalolat berib turibdi. Bundan tashqari bu tuproqlar suv oʻtkazuvchanligi, yumshatishning murakkabligi bilan farq qiladi. Cygʻopish natijasida tuproq katlami zichlashib boradi. Sugʻorishdan va boʻlib oʻtgan yogʻingarchilikdan keyin qatqaloq hosil boʻladi.

Tajriba dala va laboratoriya uslubida olib borildi. Dala tajribalarida moshning navlari yozda har xil meʼyorda va usulda ekib oʻrganildi. Dala tajribalari OʻzPITI (2007) va Dospexov (1985) uslublarida olib borildi. Tajriba maydoni 0,4 ga ni tashkil qildi. Tajribada moshning Navroʻz, Zilola va Durдона navlaridan foydalanildi.

Tajriba maydonida kuzgi bugʻdoyni oʻrib-yigʻib olish ishlari olib borildi. Kuzgi bugʻdoyni oʻrib olingandan soʻng angʻiz qismi sugʻorildi. Tuproq yetilgandan soʻng keyin xaydov traktori bilan yerni 20-22 sm chuqurlikda 2-yarusli plugda xaydaldi. Soʻng yer chizellandi, borona yurgizildi, soʻng 70 sm kenglikda egat olib borildi, shundan soʻng urugʻlar ekishga tyyorlandi. Mosh navlari belgilangan chuqurlikka 3-4 sm kilib, keng qator qilib, qator orasi 70 sm qilib ekildi. Urugʻlar unib chiqqandan soʻng qator oralariga ishlov berildi. Begona oʻtlarga qarshi kurash chora-tadbirlari bajarildi. Mosh navlarini xolatiga qarab 3-4 marta sugʻorildi. Sugʻorish ishlari mosh shonalaganda, gullaganda va hosil elementlari shakllana boshlagan davrda bajarildi. Dukkaklar pishib yetilishi bilan hosil yigʻishtirib olindi.

Dukkakli-don ekinlarining eng muxim xoʻjalik ahamiyatlaridan biri ularning tuganak bakteriyalar orqali havo azotini oʻzlashtirib, biologik xoldagi azot tuproqda toʻplanishi xisoblanadi. Biologik azotning toʻplanishiga koʻpgina omillar –oʻsimlikning turi, tuproq-iqlim

sharoiti, tuproq muxiti, namligi kabilar ta'sir etadi. Shunga muvofiq xolda bizning tajribalarimizda mosh navlari ildizlarida to'plangan tuganaklar soni bo'yicha kuzatuv olib borildi va ko'chat qalinligi oshib borishi va ekish me'yorini ham oshib borishiga muvofiq xolda o'zgarishini ko'rsatdi.

TADVIQOT NATIJASI

Olingan ma'lumotlar bo'yicha "Radost" navida amal davrini boshida 9,1-8,8 dona tuganak rivojlangan bo'lib, qalin ekilishi tufayli 0,3 ga kamaygan, "Durdona" navida 8,5-6,9 dona va "Zilola" navida 7,7-5,4 dona tuganak rivojlanib, ekish me'yorlari oshgansari tuganak soni kamayib borishi kuzatildi: navlar bo'yicha tegishli: 1,6 va 2,3 dona. Gullash davriga yetganda tuganak soni ekish me'yoriga bog'liq xolda "Radost" navida 20,6-11,7 dona bo'lib, ekish me'yorini oshishi evaziga 8,9 donaga kamaygan; "Durdona" navida 13,6-11,1 dona bo'lib, zich ekilganda 2,5 donaga kamaygan; "Zilola" navida 17,1-14,4 dona ni tashkil qilib, zich ekilishi evaziga 2,7 donaga kamayganligi kuzatildi. Ekish me'yori oshgansari tuganak soni kamayib borgan, sababi qalin ekinlarda oziqlanish maydoni qisqaradi, sharoit nomaqbul bo'ladi va tuganaklar yaxshi rivojlanmaydi. Mosh dukkaklanish fazasiga yetganda tuganaklar soni "Radost" navida 39,4-36,1 dona teng bo'lib, 3,3 donaga kamaygan; "Durdona" navida 43,1-39,8 dona bo'lib, zichlanish evaziga 3,3 donaga kamaygan; "Zilola" navida 43,4-39,8 taga yetib, ekish me'yori oshganligi tufayli 3,6 donaga kamayganligi kuzatildi.

Tuganak odatda tuproqning yuqorgi qavatida joylashadi. Maysalanishdan o'rtacha ikki hafta o'tgandan keyin mayda tuganaklarni ko'rish mumkin. Olingan ma'lumotlar bo'yicha "Radost" navida amal davrini boshida 9,1-8,8 dona tuganak rivojlangan, "Durdona" navida 8,5-6,9 dona va "Zilola" navida 7,7-5,4 dona tuganak rivojlanib, ekish me'yorlari oshgansari tuganak soni kamayib borishi kuzatildi. Gullash davriga yetganda tuganak soni ekish me'yoriga bog'liq xolda "Radost" navida 20,3-12,3 dona, "Durdona" navida 15,1-10,9 dona va "Zilola" navida 15,1-10,1 dona ni tashkil qilgan va navlar bo'yicha tegishli: 8,0; 4,0; 5,0 donani tashkil etdi. Mosh dukkaklanish fazasiga yetganda tuganaklar soni "Radost" navida 43,1-33,1 dona bo'lib, zich ekish evaziga 10,0 donaga; "Durdona" navida 31,1-24,3 donaga teng bo'lib, ekish me'yorini oshishi tufayli 6,8 donaga; "Zilola" navida 35,3-30,8 taga yetib, 4,5 donaga kamayganligi aniqlandi. Barcha variantlarda amal davrida ekish me'yori oshgan sari tuganak soni kamayib borgan.

Mosh navlari 15 iyulda ekilganda tuganaklar soni oldingi ekish muddatiga nisbatan birmuncha kamaygan. Moshning "Radost" navida tuganaklar soni amal davrining boshida 8,1-6,3 donani tashkil qilib, zich ekilishi evaziga tuganaklar soni 0,3-1,8 donaga kamaygan; "Durdona" navida tuganaklar soni 7,1-5,1 bo'lib, ekish me'yori ta'sirida 0,8-2,0 donaga kamaygan; "Zilola" navida 7,7-6,6 donani tashkil qilib, bu navda ekish me'yori oshishi evaziga 0,3-1,0 donaga kamayganligi kuzatildi. Mosh navlari gullash davriga kirganda tuganaklarning soni ancha oshib, "Radost" navida 18,3-10,3 donani tashkil etgani kuzatilgan.

XULOSA

Demak, qadimdan sug'orib kelinadigan tipik bo'z tuproqlar sharoitida o'tkazilgan tajribalarda, mosh navlarida tuganaklarning soni 25 iyunda ekilganda va gektariga 20 kg urug' ekilganda ko'p bo'lganligi kuzatilgan va boshqa muddatlarda qaraganda tuganaklar yaxshi rivojlanganligi kuzatildi.

REFERENCES

1. Dospexov B.A. Metodika polevogo opita. - M.: Kolos, 1985. - 317 s.
2. Jumaev 3., Sirimov A. Moshni angizda ekish agrotexnikasi //Sug'oriladigan yerlarda boshqoli g'alladan keyin ekiladigan takroriy ekinlarni parvarishlash bo'yicha tavsiyalar-Toshkent, 1995. - B. 18-22 .
3. Nurmatov Sh., Mirzajonov Q va boshqal. "Dala tajribalar o'tkazish uslublari" (O'zPITI, 2007) b.8-51.
4. Yenkin V.B. Soya, M-L., Selxozgiz, 1992, s.179.
5. Yormatova D., «Moyli ekinlar», 2004 yil.
6. Idrisov, X. A., & o'g'li soliyev, a. M. (2022, may). Sug 'oriladigan maydonlarda mosh (*Phaseolus aureus piper.*) Navlarining tavsifi. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 17-23).
7. Idrisov, X. A., Atabayeva, X. N. (2022, may). Loviya va mosh ekinlarining umumiy ahamiyati va biologik xususiyatlarini tahliliy o 'rganish. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 8, pp. 644-651).
8. Xalima, A., Xusanjon, I., & Abdulvosid, S. (2022). O 'tloqi-botqoq tuproqlar sharoitida mosh (*Phaseolus aureus piper*) ning o 'sishi, rivojlanishi va don hosildorligi. *Research and education*, 1(2), 373-381.
9. Xusanjon, I., & Abduxolik, K. (2022). Moshning yangi navlarini yaratishda seleksiya ko 'chatzorida o 'tkazilgan tadqiqotlar. *Research and education*, 1(4), 50-56.
10. Abdujabborovich, I. X., Ozodbek, A., Nodirbek, X., & Abrorbek, a. (2022). Sug 'oriladigan maydonlarda mosh (*Phaseolus aureus Piper*) navlarining simbiotik faoliyatiga ekish muddati va me 'yorining ta'sirini o 'rganish. *Science and innovation*, 1(1), 615-624.
11. Abdujabborovich, I. X., o'gli, u. X. I., qizi, a. D. A., qizi, y. M. N., & ogli, m. A. A. (2022). Tipik bo'z tuproqlar sharoitida mosh (*Phaseolus aureus Piper*) navlarini tadqiq etish. *Science and innovation*, 1(d2), 160-165.
12. Abdujabborovich, i. X. (2022). Qozoqi anorning biologik xususiyatlari. *Models and methods for increasing the efficiency of innovative research*, 2(13), 396-400.
13. Idrisov, X. A., & o'g'li Soliyev, a. M. (2022, may). Sug 'oriladigan maydonlarda soya etishtirish texnologiyasini takomillashtirish. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 286-295).
14. Abdujabborovich, i. X., & Gofurovna, r. F. (2022, may). Soya (*Glycine hispida l*) ning bilogik xususiyatlari va tashqi muxit omillari. In *e conference zone* (pp. 1-5).
15. Abdujabborovich, i. X., & teshaboyev, a. (2022). Soyaning kolleksiya ko'chatzoridan samarali va maqsadli foydalanishning ilmiy ahamiyati. *Science and innovation*, 1(d3), 286-290.
16. Abdujabborovich, i. X., & o'g'li, x. A. M. (2022). Sholi seleksiyasi bo 'yicha o 'tkazilgan tadqiqot natijalarini tahliliy o 'rganish. *Science and innovation*, 1(d3), 276-281.
17. Abdujabborovich, i. X., o'g, p. J. G. A., o'g'li, e. K. E., & o'g, d. O. N. M. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratishda nav namunalaridan samarali va maqsadli foydalanishning ahamiyati. *Science and innovation*, 1(d3), 269-275.
18. Abdujabborovich, i. X., & Mirzamaxsudavich, b. R. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratish bo 'yicha o 'tkazilgan tadqiqotlar. *Science and innovation*, 1(1), 776-785.

19. Idrisov, x. A. (2022, june). Osiyo loviyasi-mosh (*phaselus aureus piper.*)–biologik xususiyatlari. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 9, pp. 144-148).
20. Abdujabborovich, i. X., o'gli, u. X. I., qizi, a. D. A., qizi, y. M. N., & ogli, m. A. A. (2022). Tipik bo'z tuproqlar sharoitida mosh (*rhaseolus aireus piper*) navlarini tadqiq etish. *Science and innovation*, 1(d2), 160-165.
21. Abdujabborovich, i. X., & teshaboyev, a. (2022). Soyaning kolleksiya ko'chatzoridan samarali va maqsadli foydalanishning ilmiy ahamiyati. *Science and innovation*, 1(d3), 286-290.
22. Idrisov, x. A., & karimov, a. A. (2022, july). Mosh (*phaselus aureus piper.*) Dan yuqori hosil olishda agrotexnik omillarning ahamiyatimosh (*phaselus aureus piper.*) Dan yuqori hosil olishda agrotexnik omillarning ahamiyati. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 11, pp. 106-111).
23. Xusanjon, i., & abduxolik, k. (2022). Moshning yangi navlarini yaratishda seleksiya ko'chatzorida o'tkazilgan tadqiqotlar. *Research and education*, 1(4), 50-56.
24. Abdujabborovich, i. X., o'g, p. J. G. A., o'g'li, e. K. E., & o'g, d. O. N. M. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratishda nav namunalaridan samarali va maqsadli foydalanishning ahamiyati. *Science and innovation*, 1(d3), 269-275.
25. Abdujabborovich, i. X., & mirzamaksudavich, b. R. (2022). Soyaning yangi navlarini yaratish bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar. *Science and innovation*, 1(1), 776-785.
26. Idrisov, x. A., & o'g'li soliyev, a. M. (2022, may). Sug'oriladigan maydonlarda mosh (*phaselus aureus piper.*) Navlarining tavsifi. In *international conferences on learning and teaching* (vol. 1, no. 7, pp. 17-23).
27. Idrisov Xusanjon Abdujabborovich, Xalbaev Akbar Namozovich. (2022). SOYANING SELEKSIYA KO'CHATZORIDAGI NAV NAMUNALARINI QIMMATLI-XO'JALIK XUSUSIYATLARINI O'RGANISH. MODELS AND METHODS IN MODERN SCIENCE, 1(12), 22–25.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7032183><https://doi.org/10.5281/zenodo.7032183>
28. Soyaning nazorat ko'chatzoridagi nav namunalarini qimmatli-xo'jalik xususiyatlarini tahliliy organish. <https://academicsresearch.com/index.php/rnsr>. "Results of national scientific rasearch" scientific-methodical journal
29. Volume 1, Issue 4, ISSN:2181-3639, Toshkent 2022 y 5-son,.134-139 betlar, <https://academicsresearch.com/index.php/rnsr/ind>.
30. 29 Khojamkulova Yulduzoy Jahonkulovna, Kashkaboeva Chulpanoy Tulkunovna, Ibragimov Feliks Yuldashevich. IN RICE (ORIZA SATIVA) VARIETIES THE PLANT GROWS AT DIFFERENT WATER THICKNESSES, WATER CONSUMPTION DURING DEVELOPMENT PERIODS, M 3, SOLUTION OF SOCIAL PROBLEMS IN MANAGEMENT AND ECONOMY International scientific-online conference. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7028149>.